

İbn Cüzey'e Göre Tefsirin Mahiyeti, İrtibatlı Olduğu İlimler, İhtilafların Sebepleri ve Çözüm Yolları

Mehmet Yaşar | 0000-0003-3520-5973 | mehmetyasar1985@hotmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Adı,
Çanakkale, Türkiye

ROR ID: 05rsv8p09

Öz

Tefsirin yöntemine ilişkin önemli detayları tefsir mukaddimelerinde bulmak mümkündür. Bu da tefsir mukaddimelerinin incelenmesini ve derinlikli ele alınmasını önemli kılmaktadır. Bu sebeple de tefsir mukaddimelerinden yararlanmak, tefsir usulü meselelerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesi de bu açıdan zengin bir içeriğe sahiptir. Bu çalışma, İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesinde ele aldığı önemli meselelerden olan tefsirin mahiyeti, ilişkili olduğu ilimler ve tefsir ihtilafları meselelerine ışık tutmaktadır. Zira bu meseleler, onun tefsir anlayışını yansıtan önemli konular arasında yer almaktadır. Ayrıca o, bu konuları doğrudan tefsir usulüyle irtibatlandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında onun bu meselelere yaklaşımının ortaya çıkarılması, zikredilen meselelerin tefsir usulü açısından öneminin anlaşılmasına katkı sağlamasının yanı sıra, onun mukaddimesinde ele aldığı bu meseleleri pratik anlamda tefsirine ne denli yansıtılabildiği konusuna da açıklık getirmektedir. Bu bağlamda İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesinde irdelediği mezkûr konulara dair tespit ve iddialarını, tefsirine ne denli yansıtılabildiğinin ortaya çıkarılması için tümevarım yöntemine başvurulmuştur. Tespit edildiği kadarıyla İbn Cüzey'in mukaddimesinde tefsirin mahiyetine ilişkin ortaya koyduğu mefhumun, onun tefsirinde pratik karşılığı mevcuttur. Bunun yanı sıra tefsirin ilişkili olduğunu belirttiği fıkıh usulü ve hadis gibi ilimleri amelî anlamda tefsirine yansıtıran; tasavvuf gibi ilimlerin ise tefsirle nasıl ve ne şekilde ilişkili olduğuna dair tefsirinde ortaya koymadığı görülmüştür. Ayrıca tefsir ihtilaflarının sebepleri ve çözüm yollarıyla ilgili ortaya koymuş olduğu yöntem tefsirinde ağırlıklı olarak bağlı kaldığı tespit edilen noktalar arasındadır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, İbn Cüzey, Mukaddime, İhtilaf, Yöntem, Tercih.

Atıf Bilgisi

Yaşar, Mehmet. "İbn Cüzey'e Göre Tefsirin Mahiyeti, İrtibatlı Olduğu İlimler, İhtilafların Sebepleri ve Çözüm Yolları". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (December 2023), 141-167.

<https://doi.org/tid.1358211>

Geliş Tarihi : 11.09.2023

Kabul Tarihi : 04.12.2023

Yayın Tarihi : 31.12.2023

Değerlendirme : İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

- Etik Beyan : Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
- Benzerlik Taraması : Yapıldı - iThenticate
- Çıkar Çatışması : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
- Finansman : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
- Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Concept of Tafsîr, the Sciences It is Related to, Reasons for Disputes and Solutions According to Ibn Juzay

Mehmet Yaşar | 0000-0003-3520-5973 | mehmetyasar1985@hotmail.com

Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Çanakkale, Türkiye

ROR ID: 05rsv8p09

Abstract

It is possible to find important details about the method of tafsîr in the tafsir introductions. This makes it important to examine the tafsir introductions and discuss them in depth. For this reason, benefiting from tafsîr introductions contributes to a better understanding of methodology. Ibn Juzay's introduction to tafsir also has a rich content in this respect. This study sheds light on the nature of tafsîr, the sciences it is related to, and tafsir disputes, which are among the important issues discussed by Ibn Juzay in his introduction to tafsîr. Because these issues are among the important subject that reflect his understanding of interpretation. Moreover, he directly connects these issues with the method of tafsîr. From this perspective, revealing his approach to these issues not only contributes to understanding the importance of the mentioned issues in terms of exegesis procedure, but also clarifies the extent to which he can reflect the practical interpretation of these issues that he deals with in his introduction. In this context, the inductive method was used to reveal to what extent Ibn Juzay was able to reflect his findings and claims regarding the aforementioned issues, which he examined in the introduction of his tafsîr. As far as it has been determined, the concept put forward by Ibn Juzay regarding the nature of tafsir in his introduction has a practical equivalent in his tafsîr. Furthermore, while reflecting the sciences such as the method of fiqh and hadith, which he states that tafsir is related to, in his tafsir in a practical sense; It has been observed that sciences such as Sufism do not reveal in his tafsir how and in what way they are related to tafsir. In addition, it is among the points that have been determined that he mainly adheres to the method he has put forward regarding the causes and solutions of interpretation disputes in his interpretation.

Keywords

Tafsîr, Ibn Juzay, Introduction, Dispute, Method, Choice.

Citation

Yaşar, Mehmet. "The Concept of Tafsîr, the Sciences It is Related to, Reasons for Disputes and Solutions According to Ibn Juzay". *Trabzon Theology Journal* 10/2 (December 2023), 141-167.

<https://doi.org/tid.1358211>

Date of Submission : 11.09.2023

Date of Acceptance : 04.12.2023

Date of Publication : 31.12.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Geçmişten günümüze değin yazılmış birçok tefsir kitabına bakıldığında mukaddimelelerin, tefsir ilmine dair önemli bilgiler barındırdığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda tefsir mukaddimelerinin, tefsir usulünün meselelerinin anlaşılmasında önemli bir katkısı olabilmektedir. Elbette her bir müfessirin, tefsirinin mukaddimesinde ele aldığı konuların tamamı doğrudan tefsir usulüyle irtibatlı olmayabilir. Bazı müfessirlerin mukaddimeleri Kur'an usulüne dair sınırlı sayıda meseleyi irdelerken kimi müfessirlerin mukaddimeleri ise daha geniş bir yelpazededir. Bazı müfessirlerin tefsir mukaddimeleri, tefsir usulünün önemli meselelerine açıklık getirme iddiasıyla yazılırken; bazı tefsir mukaddimelerinin böyle bir iddiaya matuf yazılmadığı görülmektedir.¹ Bu bağlamda tefsir usulüne katkı sunma amacıyla yazılmış mukaddimelerin önemi açıktır. Taberî (öl. 310/923), İbn Atıyye (öl. 541/1147), İbn Kesîr (öl. 774/1373), İbn Âşûr (öl. 1879-1973) gibi müfessirlerin mukaddimeleri buna örnek gösterilebilir. Bu müfessirlerin tefsir mukaddimeleri irdelendiğinde tefsir ilminin yöntemine dair bazı meselelerin zikredildiği ve doğru bir tefsir yönteminin nasıl olması gerektiğine ilişkin önemli bazı detayların olduğu açıkça görülmektedir. Bu müfessirlerden biri de İbn Cüzey el-Kelbî'dir (öl. 741/1340). Onun *et-Teshîl* adlı tefsirinin mukaddimesi, birçok açıdan araştırılmayı hakkeden bir içeriktedir. Zira müfessir, bu eserinde tefsirin mahiyetine, amacına, usulüne, tefsirin beslendiği kaynaklara, bir müfessirin bilmesi gereken ilimlere ve benzeri önemli konulara değinmektedir.² Ayrıca bu tefsir mukaddimesini önemli kılan konulardan biri İbn Cüzey'in mukaddimesinde tefsir usulüne dair ele aldığı birçok kaideyi, yaklaşımı tefsirine yansıtma çabası içerisinde olmasıdır. Bu bağlamda teorik olarak ele aldığı birçok meselenin tatbikî olarak tefsirine aktarmanın gayreti içerisinde olması, İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesini önemli kılmaktadır. Zira bu durum pratikte tefsirin bir usulünün mevcudiyetini tartışmamızı mümkün kılmamanın yanı sıra tefsir usulünün hangi kaideler üzerine inşa edildiğinin de pratik gerçekliğine ışık tutabilecektir. Ayrıca bir müfessirin, tefsir usulüne dair gerekli gördüğü yaklaşımın pratik göstergelerinin ne denli mümkün olduğunu da gösterebilmesi açısından bu meselenin irdelenmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesi önemli bir boşluğu doldurmaktadır.³ Zira müellif tefsir usulüne dair önemli meselelere ışık tutmaktadır. Ancak bu çalışmada müellifin tefsir usulüne dair ele aldığı tüm konuları irdelemekten ziyade, mukaddimesinde genişçe yer vermiş olduğu tefsirin mahiyeti, ilişkili olduğu ilimler ve ihtilaflar mevzusu inceleneyecektir. Bu anlayıştan hareketle bu makale, İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesinde ortaya koyduğu; tefsir ilminin mahiyeti ve ihtilaflarına dair okumalarının pratik yansımalarına odaklanmayı hedeflemektedir. Onun tefsir ilmi ve ihtilaflarıyla ilgili iddia ettikleri ve yöntem arayışının tefsir ilmine tatbikinin mümkünüğünü müellifin bizzat tefsirinden hareketle ortaya koyma, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada tümevarım yöntemi temel alınacaktır. Bu bağlamda İbn Cüzey'in mukaddimesinde tefsirin mahiyeti, bu alanla ilişkili gördüğü ilimler ve tefsir ihtilafları meseleleriyle ilgili ortaya koymuş olduğu

1 Ayrıntılı bilgi için bk. Selmâ Dâvûd İbrahim b. Dâvûd, "Usulü't-tefsir fî mukaddimât kutubit'-tefsir", *Mecelletü Câmîatü Ümmilkurâ li-'Ulûmi's-Şeria ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 35 (2011), 177-234.

2 Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâti, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beyrut: Şirketü Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1416), 60-90.

3 İbn Cüzey'in mukaddimesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Bağış, "İbn Cüzey'in et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzil Adlı Tefsîri'nin Mukaddimesinde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü Konuları", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 /19 (2018), 7-26.

yöntem ve okumaları, tefsirine ne denli uyguladığı konusu, âyet yorumları üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tefsir literatürüne bakıldığında İbn Cüzey'in tefsir anlayışına dair bazı çalışmalara rastlamak mümkündür. İbn Cüzey'in müşkilü'l-Kur'an anlayışı, Kur'an kıssaları ile ilgili değerlendirmeleri, Kur'an'ın dil bilimsel yönüne dair tespitleri, kıraat anlayışı gibi konularda bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak tespit edildiği kadarıyla İbn Cüzey'in tefsir anlayışını bahsi geçen meseleler ışığında ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mehmet Bağış'ın, "İbn Cüzey'in et-Teshîl li 'Ulûmî't-Tenzîl Adlı Tefsîri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Konuları" adlı bir çalışması mevcut olsa da bu çalışma, genel hatlarıyla İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesinde ele aldığı konuları tanıtmaya üzerinedir. Bu çalışma ise gerek kapsam açısından gerekse içerik yönüyle tamamen farklıdır. Zira bu makale, İbn Cüzey'in zikri geçen meselelere dair tespitlerinin yanı sıra önermiş olduğu yöntemin, tatbîkî boyutuna da odaklanmaktadır. Bu yönüyle bu çalışma, sadece tefsir mukaddimesiyle sınırlı olmayıp, tüm tefsirini kapsamaktadır.

1. İbn Cüzey'in Mukaddimesinde Tefsir Usulüne Dair Ele Aldığı Meseleler

İbn Cüzey, tefsir mukaddimesini iki konu üzerine inşa etmiştir. Birinci kısım, Kur'an'ın tefsiriyle ilgili 'faydalı kaideler' olarak isimlendirdiği on iki kaideden müteşekkildir. İkinci kısım ise Kur'an'ın garîb ifadeleriyle ilgili tahlillerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada onun garîb ifadelerle ilgili tahlillerinden ziyade tefsir usulü ve Kur'an ilimleriyle ilgili zikrettiği bazı meseleleri kapsayan kısımlara özellikle de tefsir ihtilaflarıyla ilişkili bölümlere yer verilecektir.

2. İbn Cüzey'e Göre Tefsirin Tanımı ve Tefsirin İrtibatlı Olduğu İlimler

Tefsir ilminin mahiyeti ve tanımıyla ilgili müfessirlerin çeşitli okumaları mevcuttur.⁴ İbn Cüzey de buna eğilen isimlerden biridir. Ona göre tefsir: "Kur'an'ın nass, işaret ve fehvanın (mefhûm) gerektirdiği şekilde açıklanması ve anlamlarının ortaya çıkarılmasıdır."⁵ Bu tanıma bakıldığında onun tefsiri, fıkıh usulü ile ilişkili bir ilim olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle o, fıkıh usulünün konularını tefsirin kapsamı içerisinde görmektedir. Zira nas, işaret, mefhum konuları doğrudan usulle ilişkilidir.⁶ Bu açıdan bakıldığında İbn Cüzey nas, zâhir, işaret ve fehvanın delâlet ettiği anlamları da tefsirin bir parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da onun esasında tefsiri çok geniş bir anlam yelpazesini barındıracak şekilde derinlikli bir mecra olarak gördüğüne delâlet etmektedir. Esasen bu anlayışın benzerini başka tefsirlerde de görmek mümkündür. Örneğin İbn Âşûr da istinbatla ulaşılan anlamları tefsir ilminin kapsamında görmüştür.⁷

4 Tefsir ilminin mahiyeti ve tanımıyla ilgili bazı müfessirlerin değerlendirmeleri için bk. Mehmet Çiçek, "Tefsir İlminin Tanımı: Molla Fenârî Örneği", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Nisan 2017), 1-20.

5 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/15.

6 Bu konuda bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Muhîṭ fî Usulî'l-Fıkh* (b.y.: Dârü'l-Kutbî, 1994), 2/204; Müsâid b. Süleymân Tayyâr, *Şerhu Mukaddimet't-Teshîl li 'Ulûm't-Tenzîl* (b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî: 1431), 86.

7 Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 1/28; 1/41. Ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Ayyıldız, "Tefsirin Gayesi ve İşlevi: İbn Âşûr'a Göre Kur'ân Lafızlarında Anlam Genişlemesinin İmkân ve Sınırları". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (2020), 127-160.

Teville de değinen İbn Cüzey, tefsir-tevil ilişkisine dair üç görüş aktarmaktadır. Bunlardan birine göre tefsir ve tevil aynı anlamdadır. Bir diğer görüşe göre tefsir lafza, tevil anlamadır. Üçüncü görüşe göre ise tefsir şerhtir. Tevil ise bir delilden dolayı lafzın zâhirî anlamından başka bir anlama hamledilmesidir.⁸ İbn Cüzey bu son görüşü tercih etmektedir. Böylelikle o tevilî zâhir değil, mecâzî anlamın ön planda olduğu alanla sınırlandırmaktadır. Bu tercihten hareketle onun tevilî tefsirin kapsamı çerçevesinde değerlendirdiği anlaşılabilir. Zira İbn Cüzey'in, işaret, fehva'yı (mefhumu) tefsirin kapsamında görmesi, uzak anlamları da bir yönüyle tefsirin kapsamı çerçevesinde gördüğüne delâlet etmektedir. Zira nasın delâlet kuvvetiyle işaret ve mefhumun delâlet kuvveti bir değildir.⁹ Netice itibarıyla onun tefsir ilmini doğrudan fıkıh usulüyle ilişkilendirmesi önemlidir. Bu da aslında tefsir ilminin, fıkıh usulünün kaidelerinden yararlanmasıyla ilişkilidir.¹⁰ Zira fıkıh usulünün bazı konuları, tefsir ilmi için önemli bir kaynaktır.¹¹ Nitekim âlimlerin çoğu, tefsir ilminin fıkıh usulü konularından soyutlanamayacağı düşüncesinden hareketle fıkıh usulünün bilinmesini tefsir için gerekli görmüşlerdir.¹²

Ne var ki İbn Cüzey tefsirinin birçok yerinde tefsir ve tevilî aynı anlamda da zikretmiştir. Bununla beraber bahsettiği tercihe uygun olacak şekilde istilâhî anlamda tefsir-tevil ayrımına gittiği olmuştur. Örneğin o, "Rabbîn Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? "Elbette öyle! Tanıklık ederiz" dediler."¹³ ayetinin tefsiriyle ilgili iki görüş zikretmektedir. Bu görüşlerden birine göre Allah Teâlâ Hz. Âdem'i yarattıktan sonra zürriyetini onun sulbünden çıkarmış, onlardan Rableri olduğu konusunda ahid almış ve onlar da bunu ikrar etmiştir. İkinci bir görüşe göre ise bu bir örnek vermedir. Ayetteki 'zürriyetten söz alınması' ifadesinden kasıt, dünyadaki yaratılışlarıdır. Şahitlikleri ise Allah'ın rubûbiyetinin kanıtı olan delilleri, Hz. Âdem'in nesline göstermesi ve onların akıllarıyla buna şahitlik etmeleridir. Bu durumda sanki onların nefisleri buna şahitlik etmiş gibi olmuştur.¹⁴ Böylelikle onlar lisan-ı hâl ile Allah'a "Evet, şahitlik ederiz ki Rabbimizsin." demişlerdir. İbn Cüzey ilk görüşün, birçok sahâbi tarafından dile getirildiğini, Hz. Peygamber'den de bunun çeşitli şekillerde aktarıldığını, dolayısıyla da sahih olan görüşün ilk görüş olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre mütevâtir haberler bu görüşü desteklemektedir. Ancak bununla beraber ayetlerin zahirinin ilk görüşü desteklemediğini ve tetâbuk etmediğinin de altını çizmektedir. Bu sebeple de bazı âlimlerin başka yorumları tercih ettiklerini belirtmektedir. Bu durumda İbn Cüzey ilk görüşü hangi okumadan hareketle tercih etmektedir? O ilk görüşün tercih edilmesinin tefsirle değil, teville mümkün olduğunu savunmaktadır. Bu durumda ona göre ayetteki Âdemoğulları ifadesinden kasıt, Hz. Âdem'dir. Mezkûr ayetin şu ayetteki gibi olduğunu

8 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 75.

9 Bu konuda bk. Yunus Apaydın, "Nas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Mayıs 2023).

10 Bu konuda bk. Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376), 1/13; Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, *Min Revâ'i'l-Kur'ân: Te'emmülât 'ilmiyye ve edebiyye fî Kitâbillâhi 'azze ve celle* (Dimaşk: Dâru'l-Fârâbî, 2007), 86.

11 Muhammed et-Tahir İbn Âşur, "Tefsir İlminin İstimdâdı Hakkında", çev. Enes Büyüç, *KTÜFD* 4/2 (2017), 244.

12 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/26.

13 Kur'ân Yolu (Erişim 10 Temmuz 2023), el-A'râf 7/172.

14 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1999), 146.

belirtmektedir: “*Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik.*”¹⁵ yani anlam, “*Biz Adem’i kendi sûretinde yarattık.*”¹⁶ şeklindedir. İbn Cüzey’in bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere o, açık bir şekilde tefsiri zâhirî ve gerçek anlamla uyumlu bir faaliyet olarak görürken; tevili ise mecâzî yorumlama şeklinde değerlendirmektedir.¹⁷

İbn Cüzey Kur’an’ın on iki ilimle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bunlar; tefsir, kıraat, hükümler, nesih, hadis, kıssalar, tasavvuf, usulü’l-din, usulü’l-fıkıh, lügat, nahiv ve beyân’dır.¹⁸ Bunlara dair değerlendirmelerde de bulunan İbn Cüzey’e göre tefsir ilmi, müstakil anlamda amaç iken, diğer ilimlerin ise tefsir ilmine yardımcı araçlar olduğunu yahut bir şekilde ilişkili olduğunu veya ondan meydana geldiğini belirtmektedir. Onun tefsire vurgu yapması ve Kur’an’ın ilişkili olduğu ilimlerin başında görmesi esasında Kur’an’ın anlaşılmasında tefsire ne denli ihtiyaç duyulduğunu ön plana çıkarması açısından önemlidir. Ancak onun tefsirin diğer ilimlere nazaran konumuna dair ayrıntılı bir bilgiye yer vermediği görülmektedir. Bununla beraber onun tefsiri alet ilimlerinden görmediği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle de tefsiri, öğrenilmesi açısından temel gaye olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Diğer ilimler için ise böyle düşünmediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber zikretmiş olduğu ilimlerin tefsirle ilişkilerine ve katkılarına dair bir kısmını ayrıntılı açıklamış bazıları ise özet tahlillerle yetinmiştir.

Ona göre kıraat ilmi de hadisteki rivayet ilmi gibidir. Hadis rivayetleri gibi kayıt altına alınması gerekmektedir. İbn Cüzey tefsirinde Nâfi’ (öl. 169/785) kıraatini temel aldığı belirtmektedir. Bununla beraber anlama, i’raba ve benzeri şeylere katkı sunan diğer kıraatleri de göz önünde bulundurduğunu izah etmektedir. Kıraatlerle ilgili tüm detayları aktarmadığını zira bu konuyu izah eden kendi kaynakları olduğunun da altını çizmektedir.¹⁹ Dolayısıyla onun daha çok kıraatlerden anlama katkı sağlayan yönlerinden istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Kur’an kıssalarına yaklaşımında da tefsirle irtibatlı olan yönlerinin bilinmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Tüm kıssaların bilgisini ise zorunlu görmemektedir. Kimi zamanda bunları gereksiz ayrıntılar olarak değerlendirmektedir.²⁰ İbn Cüzey tefsire doğrudan taalluk eden, başka bir ifadeyle anlamın belirginleşmesini sağlayan kıssalara tefsirinde yer verdiğini ve sahih hadis rivayetlerini referans aldığı iddia etmektedir.²¹ Tefsiri irdelendiğinde, onun bu iddiasını destekleyen ayet yorumlarına rastlamak mümkündür. Örneğin “*Ben malı (atları), rabbimi hatırlattığı için sevdim.*”²² ayetinin tefsiriyle ilgili kıssaya dair değerlendirmeleri onun bu iddiasını destekler mahiyettedir. O, ayetin tefsirinin, kıssanın aktarılmasındaki ihtilafa göre değiştiğini belirtmektedir.²³ Buna göre Hz. Süleyman’ın at sevgisinden dolayı namazı kaçırdığını bu sebeple de atları boğazladığını düşünenler ayetin yorumunda çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Bu görüşlerden birine göre ayetteki *hayr* ifa-

15 el-A’râf 7/11.

16 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/312.

17 Başka örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/186.

18 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/74.

19 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/76.

20 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/316; 2/163.

21 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/79.

22 es-Sâd 38/32.

23 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/316; 2/208.

desi 'at' anlamındadır. Bazıları da hayr ifadesini 'mal' anlamında tevیل etmiştir. Hz. Süleyman'ın namaz kılma esnasında kendisine atların gösterildiğini ve onun da atların uzaklaştırılmasını istediğini savunanlara göre ise ayetin anlamı, "Rabbimi hatırlatması sebebiyle, Allah katında ahiretteki hayır sevgisini sevdim. Ancak atlara bakmak beni bundan meşgul etti." şeklindedir. O devamındaki "(Daha sonra) "Onları bana geri getirin" dedi; bacalarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı."²⁴ ayetinin tefsirinin de önceki ayetin yorumlanma biçimiyle irtibatlı olduğunu belirtmektedir. Buna göre meshten kasıt nedir? Atların onu ibadetten alıkoyması sebebiyle boğazlanması mı, yoksa Hz. Süleyman'ın atları eliyle sevmesi midir? Aynı şekilde "Andolsun biz Süleyman'ı bir sınavdan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi"²⁵ ayetinin de kıssanın aktarım şekline göre dört şekilde yorumlandığını aktarmaktadır.²⁶ Anlaşıldığı üzere o, kıssanın rivayet şeklinin tefsir yorumuna doğrudan etki ettiğini somut olarak ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında mukaddimesinde kıssaların doğrudan tefsirle ilişkili olan yönlerinin olduğuna dair iddiasını, pratik olarak örnek ayetler üzerinden ortaya koyduğu söylenebilir.

İbn Cüzey mukaddimesinde tefsire katkısı olmadığı için İsrâîlî rivayetlere yer vermediğini de açıklamaktadır. Tefsirinde bunu destekleyen veriler mevcuttur. Örneğin o, "Biz de, "Ey ateş" dedik, "İbrâhim'e serin ve zararsız ol!"²⁷ ateşin nasıl serinlediğiyle ilgili üç görüşe yer verdikten sonra insanların bu kıssa ile ilgili aktardıklarının sahih olmaması ve Kur'an lafzının aktarılan rivayetlere delalet etmemesi sebebiyle tefsirinde yer vermediğini belirtmektedir.²⁸ Benzer şekilde İbn Cüzey Hz. Yûnus kıssasıyla ilgili insanların çoğunun aktardığı şeylere rivayetlerin zayıflığından dolayı tefsirinde zikretmediğini söylemektedir.²⁹ Ancak İbn Cüzey'in bu yaklaşımı tefsirinin tümünde ortaya koyduğu söylenemez. Zira İbn Cüzey'in tefsire doğrudan bir katkısı olmayan ve peygamberlere yakıştırılmayacak bazı İsrâîlî rivayetlere de yer verdiği görülmektedir.³⁰ Örneğin o, Hz. Dâvûd'u konu edinen ayetlerin³¹ tefsirinde Hz. Dâvûd hakkında peygamberlere yakışmayacak rivayetlere yer vermiştir. Hz. Dâvûd'un bir kişinin eşine âşik olduğu, adamın eşini boşaması sonrası Hz. Dâvûd'un onunla evlendiği ve Hz. Süleyman peygamberin dünyaya geldiği gibi aslı olmayan rivayetleri aktarmaktadır.³² Oysaki aktardığı şeylerin tefsire doğrudan bir katkısı olmadığı gibi bu tarz rivayetler, peygamberlerin kişiliklerine de ters düşmektedir.³³

Tasavvuf ilminin de tefsirle ilişkili olduğunu iddia eden İbn Cüzey'e göre nefsin temizliği, kalplerin günahlardan arındırılarak nurlandırılması ve ilâhî marifetleri içermesi hasebiyle bu alanın tefsirle irtibatlı olduğunu belirtmektedir. Bu konuda bazı mutasavvıfların Kur'an'ın inceliklerini ortaya çıkardıklarını belirtmektedir. Ancak içlerinden bazılarının

24 es-Sâd 38/33.

25 es-Sâd 38/34.

26 Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 21/195-201; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, nşr. Abdürrezzâk Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 7/90-95; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/208.

27 el-Enbiyâ 21/69.

28 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/25.

29 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/198.

30 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/206.

31 es-Sâd 38/21-22.

32 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/205-210.

33 Bu tarz örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/315.

batıl anlamlara yoğunlaştıklarının da altını çizmektedir. Kendisinin ise tefsirinde mutasavvıfların aşırıya kaçtıkları konulardan uzak durduğunu, istinbat ettikleri güzel anlamlara yer verdiğini ve tasavvufun on iki makamından olan hamd-şükür, takva, zikir, sabır, tevhid, tevekkül, murâkabe, muhabbetullah, tövbe, havf-recâ ve ihlas mertebelerini tefsirinde zikrettiğini belirtmektedir.³⁴ Tefsirine bakıldığında onun tasavvufun doğrudan tefsirle irtibatlı olduğu yönlerine yer vermediği, başka bir ifadeyle tasavvufun tefsir ilmiyle ilişkili yönlerini pratik anlamda ortaya koymadığı görülmektedir. Bununla beraber onun bazı mutasavvıfların âyetlerin yorumlarına dair görüşlerini zikrettiği de görülmektedir. Kimi zaman da zikredilen görüşleri eleştiriye tabi tutmaktadır.³⁵

İbn Cüzey'e göre usulü'd-dînin de Kur'an'la iki yönlü irtibatı vardır: İlki, İslam'ın akidevî meselelerini ispatlamaktır. Diğeri ise itikadî mezheplerin, görüşlerini bir şekilde Kur'an'la desteklemeleri durumudur.³⁶ İbn Cüzey'e göre itikadî mezheplerin bir kısmı, iddia ettikleri konularda hak üzerine iken, bazıları ise savundukları meselelerde batıl üzerinedir. Ona göre Kur'an tefsirine vukufiyet, bu görüşler içerisindeki doğruyu göstermektedir.³⁷ İbn Cüzey'in usulü'd-dini, tefsirin ilişkili olduğu konular arasında zikretmesi, bazı âlimlerin bir müfessirde aranan şartlar arasında müfessirin, akîdevî konulardaki şüpheye mahal vermeyecek bir kişiliğe sahip olmasını gerekli gören³⁸ yaklaşımlarını yansıtmaktadır.

Ahkâm ile ilgili meselelerin emir, nehiy ve fikhî hükümlere ilişkin konular olduğunu belirten İbn Cüzey³⁹, bu alanın doğrudan tefsirle ilişkili olan yönüne temas etmemiştir.⁴⁰ O, ahkama taalluk eden konularda mensubu olduğu Mâlikî mezhebinin görüşlerine ağırlık vermektedir. Ancak bununla beraber diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir.⁴¹ Onun ahkâma taalluk eden ayetlerin tefsirinde, mensubu olduğu Mâlikî mezhebinin görüşünden ziyade ayetin anlaşılmasına odaklandığına delâlet eden veriler mevcuttur. Örneğin “Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, Hanîfler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti.”⁴² Mâlikî mezhebinin bu ayetten hareketle abdest alırken niyet etmenin vâcip olduğunu iddia ettiklerini ancak bu görüşün uzak ihtimal olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre ayet, tevhidin önemine vurgu yapmakta ve riyadan sakındırmaktadır.⁴³

Neshin de hükümlerde câri olduğunu, haberlerde neshin mümkün olmadığını altını çizen İbn Cüzey, Kur'an'da neshedilen ve muhkem bırakılan ayetlerin bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁴ Bu bağlamda İbn Cüzey neshe konu olan ayetlere geniş bir yer vermek-

34 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/81.

35 Bu konuda bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/101; 2/134.

36 İbn Teymiyye'nin benzer görüşleri için bk. Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Muqaddime fi usûlî't-tefsîr* (Beirut: Mektebetü'l-Hayat, 1980), 33.

37 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/81.

38 Bu konuda bk. Süyûtî, *el-İtkân*, 4/200.

39 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/76.

40 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/76.

41 Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Muhammed ez-Zübeyrî İbn Cüzey ve *menhecühû fi't-tefsîr* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1987), 706-730.

42 el-Beyyine 98/5.

43 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/502.

44 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/17.

te ve konuyla ilgili ihtilaflara değinmektedir.⁴⁵ O, bazı ayetlerin neshedildiğini açıkça ifade etmektedir.⁴⁶ Örneğin “*Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin.*”⁴⁷ ayetinin sonrasındaki Mücâdele Sûresi 13. ayetiyle neshedildiği noktasında ittifak olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Bununla beraber bir delile dayanmayan nesh iddialarına da karşı çıkmıştır.⁴⁹

İbn Cüzey'in tefsirle ilişkilendirdiği bir diğer kaynak lügat ilmidir. Ona göre bir müfessirin Kur'an'da zikredilen garîb ifadeleri bilmesi gerekmektedir. Zira garîb ifadelerin tefsirinin, Kur'an'ın zengin alanlarından biri olduğunu belirtmektedir.⁵⁰ İbn Cüzey, tefsirinde garîb ifadelerin tefsirine çok geniş yer vermiştir.⁵¹ Örneğin وَالرُّجْزَ فَاهْمٌ “*Her türlü pislikten uzaktır.*”⁵² ayetinin tefsiriyle ilgili üç görüş aktarmaktadır. Birincisi, ricsten kasıt putlardır. Bu görüşün Hz. Peygamber'den de rivayet edildiğini ve aynı zamanda Hz. Âişe'nin de görüşü olduğunu belirtmektedir. Bir diğer görüşe göre ise rics, azap ve gazap mânalarına gelmektedir. Arap dilinde de bu kelimenin aslının bu anlam üzere olduğunu beyân etmektedir. Üçüncüsü ise günah ve fücurdur. Bazılarına göre ise tüm günahların rics olduğunu aktarmaktadır.⁵³ İbn Cüzey'in bir tercihte bulunmaması muhtemelen ayetin tüm bu anlamları kapsıyor olması sebebiyledir.

İbn Cüzey hadis ilmine de iki sebebe binaen bir müfessirin ihtiyaç duyduğunu, bu sebeple de bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerden olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Kur'an'ın birçok ayeti belli topluluklar hakkında nâzil olmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber döneminde birçok ayet, bazı sorular, gazveler ve olaylar sonucu gerçekleşen bazı vâkialara binaen inmiştir. Ayetin kimin hakkında, hangi sebebe binaen ve ne zaman nâzil olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Tüm bunlar bu ilmin bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki bu alan doğrudan nesh bilgisiyle de ilgilidir. Zira nesh bilgisi, Kur'an'ın nüzûl tarihinin bilinmesi üzerine kuruludur. Sonraki ayet öncekini neshedebilir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in Kur'an tefsirine dair birçok görüşünün olduğunu ve bunların bilinmesi gerektiğini, onun sözünün başkalarının görüşlerinin önünde olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Anlaşıldığı üzere İbn Cüzey hadis bilgisinin bilinmesiyle kastettiği anlam, nüzûl ortamını, nesh bilgisini ve siyeri içine alan kapsamlı bir örüntüyü içermektedir. Dolayısıyla onun nazarında ayetlerin nâzil olduğu ortam bilgisi, nüzûle sebebiyet veren olaylar örgüsü ve bunun o dönemki toplum üzerindeki yansımaları bir bütün olarak irdelenmelidir. Bir diğer nokta ise İbn Cüzey'in Hz. Peygamber'den tefsire dair birçok şeyin nakledildiğini ifade etmesi ile ilgilidir. Aslında Resûl-i Ekrem'in Kur'an'ın ne kadarını tefsir ettiği meselesi ihtilaflıdır.⁵⁵ Ancak İbn Cüzey'in

45 Örnekler için bk. 1/190; 1/204; 1/247; 1/314.

46 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/203; 1/329; 1/357; 2/127.

47 el-Mücâdele 58/12.

48 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/354.

49 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/110; 1/120; 1/318; 2/57.

50 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/82.

51 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/28; 1/37; 1/454; 2/460; 2/473; 2/486.

52 el-Müddessir 74/5.

53 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/427.

54 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/79.

55 Bu konudaki yaklaşımlarla ilgili bk. Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed Kasım (Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd li't-Tibaeti'l-Mushafi'-Şerif, 1416/1995), 13/331; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 4/300; Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirân* (Mısır: Mektebetü Vehbe, ts.), 1/40; Muhammed Ebû

Kur'an'a dair Hz. Peygamber'den birçok şeyin aktarıldığını söylemesi onun Hz. Peygamber'in tefsirini çok sınırlı olarak görmediğinin kanıtıdır. Muhtemelen o, Hz. Peygamber'in sadece kavli tefsirini değil, fiilî tefsirini de bu kapsamda değerlendirmiştir.

İbn Cüzey fıkıh usulünü de Kur'an tefsirinin ilgili olduğu önemli alanlardan biri olarak görmektedir. Ona göre bu alan, tefsirin araçlarından biridir. Buna rağmen birçok müfessirin bu alanı ihmal ettiğini belirtmektedir.⁵⁶ Oysaki bu alanın Kur'an'ın manalarının anlaşılmasında ve görüşler arasında tercihte bulunma noktasında çok büyük katkısı olduğunu belirtmektedir. Ona göre her müfessir nas, zâhir, mücmel, mübeyyen, âm-ı has, mutlak-mukayyed, fehva'l-hitâb, delîlü'l-hitâb, lahnü'l-hitâb, neshin şartları, ihtilafın sebepleri, teâruzun şekilleri gibi konuları bilmeye ihtiyaç duymaktadır. İbn Cüzey'in tefsir açısından fıkıh usulünün bilinmesini gerekli gören bu tespitleri tefsir usulünün gelişimi açısından önemlidir. Zira o, yukarıda zikredildiği üzere tefsiri, fıkıh usulüyle ilişkili bir ilim olarak görmektedir. Tam da burada Kur'an'ın anlamını belirginleştiren, kapalılığı gideren, muradı ön plana çıkaran fıkıh usulünün lafızlarını ve kaidelerini tefsir için gerekli görmesi, onun bu ilme verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Zikretmiş olduğu kısımların ihmal edilmesi halinde Kur'an'ın muradının doğru ve yeterli bir şekilde anlaşılması güçtür. Tespit edildiği kadarıyla İbn Cüzey tefsirinde de fıkıh usulünden kapsamlı bir şekilde istifade etmiştir. Hatta onun tefsir anlayışını inşa etmede, fıkıh usulü, en önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bunun birçok örneğine aşağıda yer verilecektir. İbn Cüzey bir müfessirin bilmesini şart koştuğu ilimlerden bir diğeri de nahiv ilmidir. Tefsirinde bu dile ilişkin her ayrıntıya yer verdiğini, Arap dilinin anlama taalluk eden yönlerine yer verdiğini ifade etmektedir.⁵⁷ Onun tefsirinde nahiv diline atıfta bulunduğu ayet yorumlarına rastlamak mümkündür.⁵⁸ Örneğin *إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* "(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."⁵⁹ ayetinin tefsirinde Arap dilinin inceliklerine vurgu yapmaktadır. Buna göre ayetteki her iki *إِيَّاكَ* lafzı, mef'ûldür. Ona göre mef'ûlün başta zikredilmesi, hasr/tahsis anlamını ifade etmek içindir. Bu durumda *إِيَّاكَ نَعْبُدُ* cümlesi, ibadette ve her konuda Allah'a şirk koşulmamasını; *وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* ifadesi ise her konuda sadece Allah'tan yardım talep edilmesini gerektirmektedir.⁶⁰

Beyân ilmi de İbn Cüzey'in Kur'an'la ilişkilendirdiği ilimlerden biridir. Ona göre bu ilim, Kur'an'ın fesâhat yönünü ön plana çıkarmaktadır.⁶¹ İbn Cüzey Kur'an'ın anlatım tarzlarını, bazı ayetlerin tefsirinde vurgulamıştır.⁶² Örneğin o, "Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın."⁶³ Bu ayette mutabakat sanatının⁶⁴ olduğunu, bunun Kur'an'ın anlatım tarzlarının

Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 1/42.

56 Birçok müfessirin fıkıh usulünü ihmal ettiği iddiası eleştiriye açık bir konudur. Zira tefsir eserlerine bakıldığında aslında çoğu müfessirin bu alandan bir şekilde istifade ettiği görülmektedir. Bununla beraber her müfessirin fıkıh usulünden aynı düzeyde yararlanmadığı da bir gerçektir.

57 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/79.

58 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/77; 1/226; 1/266; 2/335; 2/414.

59 el-Fâtiha 1/5.

60 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/65.

61 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/108; 1/217; 1/274; 1/401; 1/461; 2/466.

62 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/18.

63 Âl-i İmrân 3/27.

64 Tezat veya mutâbakat sanatı, "Birbirine karşıt iki ögenin bir sözde, bir dizide veya beyitte bir araya getirilmesi anlamında bedî' terimi" anlamına gelmektedir. Bu konuda bk. İsmail Durmuş, "Tezat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Kasım 2023).

dan biri olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁵

İbn Cüzey'in tefsir ilmini zikredilen tüm bu alanlarla ilişkilendirmesi; tefsirin tüm bu alanlarla aynı derecede irtibatlı olduğuna delâlet etmemektedir. Zikrettiği ilimlerin bazıları doğrudan Kur'an ilimleriyle ilişkili iken bazı ilimlerin tefsire katkısı çok belirgin düzeyde değildir. Ayrıca o, zikrettiği ilimlerin bir kısmını hangi gerekçe ve gayelerden ötürü tefsirle irtibatlandırdığını yeterli düzeyde irdelememiştir. Ayrıca Kur'an'ın ilişkili olduğu başka ilimler de mevcuttur. Bunlara neden yer vermediğine dair de bir detay zikretmemiştir. Başka bir ifadeyle İbn Cüzey, Kur'an'ın doğrudan ilişkili olduğu ilimlere dair kapsamlı bir okuma ön plana çıkarmamıştır. Sadece bazı ilimlerin zikriyle yetinmiştir. Kaldı ki bunların da Kur'an'ın anlaşılmasındaki ehemmiyetinin derecesini ön plana çıkarmamıştır. Zira fıkıh usulü, Arap dili, kıraat ve hadis bilgisinin tefsir ile ilişkisi açıktır; Kur'an kıssaları, tasavvuf gibi alanlarla ilişkisi aynı düzeyde değildir. Ayrıca onun tasavvufu, tefsir ilminin ilişkili olduğu kaynaklar arasında zikretmesi tartışmaya açıktır.⁶⁶ Zira tefsirinde bu alanın, tefsire nasıl ve ne şekilde katkı sağlayacağıyla ilgili bir usul ortaya koymamıştır. Başka bir ifadeyle, tasavvufun murâd-ı ilâhîye katkısının ne olduğuna dair pratik örneklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber Mola Fenârî (öl. 834/1431), İslamî ilimlerin zâhir ve bâtin olarak iki kısma ayrıldığını belirtmekte ve tasavvufun batın ilimlerden olduğunu ifade etmektedir. İlahî ilhamlara, derunî anlamlara taalluk eden ayetlerin anlaşılmasında bu alanın, tefsirin istimdâd ettiği kaynaklardan olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Fenârî, tefsirinin birçok yerinde tasavvufî görüşleri ayetlerin tefsirine dayanak olarak zikretmektedir.⁶⁷ Bunun yanı sıra İbn Cüzey'in ahkam bilgisi ile fıkıh usulünü ayrı zikretmesi de irdelenmesi gereken konulardan biridir. Zira tefsirin fıkıh ilişkisi ile tefsirin usul ilişkisi aynı düzeyde değildir. Müfessirin fakih olma zorunluluğu aranmamıştır. Fıkıh usulü, tefsirin doğrudan kaynakları arasında yer alırken fıkıh bilgisi ise ayetin muradına katkı sunduğu yerlerde ehemmiyet kazanmaktadır. Ayrıca nesih konusu, zaten hadis ve usul ilmiyle ilişkilidir. Nitekim o, hadisın tefsire kaynaklığını tartışırken nesih meselesine de atıfta bulunmuştur. Özetle İbn Cüzey'in tefsirle irtibatlandırdığı konuların kapsamlı olmadığı anlaşılmaktadır.

3. Tefsirde İhtilafların Şekilleri, Nedenleri ve Kaviller Arasında Tercih Yöntemi

İbn Cüzey mukaddimesinde tefsir ihtilaflarına yer vermekte ve bunları geniş bir pencereden irdelemektedir. Mukaddimesine bakıldığında onun tefsir ihtilaflarının tamamını gerçek ihtilaf kategorisinde değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Zira mukaddimesinde bazı tefsir ihtilaflarının gerçek anlamda bir ihtilaf olmadığını açıkça ifade etmektedir. Bu bağlamda onun, tefsir ihtilaflarına yaklaşımını iki şekilde irdelemek mümkündür.

3.1. Sunî İhtilaflar

İbn Cüzey'e göre tefsire dair tüm görüşleri ihtilafın bir parçası olarak değerlendirmek doğru değildir. Tefsir yorumlarının bir kısmının gerçek ihtilaf olmadığını bilakis yapay bir ihtilaf olduğunu, görüşler cemedildiğinde aslında zikredilen görüşlerin bir şekilde birbirini tamamladığına işaret etmektedir. Bu yönüyle İbn Cüzey başka âlimlerin de dile getirmiş

65 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/149.

66 Tayyâr, *Şerhu Mukaddimet't-Teshîl*, 82.

67 Molla Fenârî, *Aynü'l-â'yân* (b.y.: Dersaadet, 1325), 28, 87, 163, 166, 201.

olduğu⁶⁸ tenevvü ekseni tefsir ihtilaflarının gerçek ihtilaf olarak değerlendirilmemesi gerektiği kanaatindedir. Ona göre tefsir ihtilaflarının üç şekli söz konusudur. Bunlardan biri, hakiki ihtilaftır. İbn Cüzey'e göre gerçek ihtilaf, anlamdan kaynaklı ihtilaftır. Görüşler arasında ayetin anlamı açısından zıtlık olduğu durumlarda gerçek bir ihtilaftan bahsetmek mümkün olacaktır.⁶⁹ Diğer ikisi ise gerçek ihtilafı barındırmamaktadır. Bunlardan ilki ibarenin farklı, anlamın aynı olduğu ihtilaflardır. O, bu şekildeki tefsir yorumlarının ihtilaf olmadığını, zira anlamın bir olduğunu ama ne yazık ki birçok müfessirin bu tarz yorumları gerçek ihtilaf olarak değerlendirdiklerini belirtmektedir. İbn Cüzey kendi tefsirinde bu tarz görüşleri gerçek bir ihtilaf olarak aktarmadığını bu tarz görüşleri birbirine yakın anlamlar şeklinde ele aldığını veya cemederek değerlendirdiğini ifade etmektedir.⁷⁰ İbn Cüzey umum anlamın temsilinden kaynaklı ihtilafı da gerçek ihtilaf olarak değerlendirmemektedir. Ona göre âlimler umum anlamı örnekler üzerinden ele aldıkları için her bir âlim, meselenin bir yönüne yahut kelimenin bir anlamına odaklanmaktadır. Bu tefsir yorumlarıyla ayetin tüm anlamını yansıtmaya gayreti içerisinde değillerdir. Bu görüşlerin hepsinin beraber irdelenmesi mümkündür. Zira anlamlar birbirine zıt değildir.⁷¹

O, tefsirinin birçok yerinde bu okumadan hareketle tefsir yorumlarına yaklaşmıştır.⁷² Örneğin *وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ* “Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı.”⁷³ ayetindeki *(مَحْرُوم)* mahrûm ifadesiyle ilgili Şa'bî'nin (öl. 104/722) “Ben mahrumun ne olduğunu bilme konusunda yoruldum.” ifadelerine yer verdikten sonra birkaç görüş aktarmaktadır. Bu görüşlerden birine göre mahrûm, beytül mâlden pay almayan kişidir. Bir diğer görüşe göre ise mahrûm ekinleri zarar görmüş kişidir. Başka bir görüşe göre ise hayvanları ölen kişidir. İbn Cüzey'e göre ise mahrûm kelimesinin kapsamlı anlamı, “Hali insanlara gizli kalan fakirdir.”⁷⁴ böylelikle o mezkûr görüşler arasında bir ihtilafın olmadığını ortaya koymaktadır. İbn Cüzey, “Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım.”⁷⁵ ayetinin tefsiriyle ilgili birbirine yakın görüşler aktarmaktadır. Bazı âlimlerin ayeti “Beni tâatle hatırlayın, ben de sizi sevapla zikredeyim.” şeklinde tefsir ettiklerini bazılarının da “Beni dua ve tesbihle hatırlayın.” biçiminde yorumladıklarını aktarmaktadır. İbn Cüzey buna benzer başka görüşlerin de olduğunu ve müfessirlerin bu konuda birçok görüş aktardıklarına işaret ettikten sonra mutasavvıfların, bu ayeti belirli bir anlamla tahsis ettiklerini, ancak bunun doğru olmadığını belirtmektedir. Zira bu ayeti bir manayla tahsis eden bir delilin olmadığını belirtmektedir. O, Hz. Peygamber'in, “Ben kululum zannı üzerineyim. Beni zikrettiğinde onun yanında olurum. Beni yalnız başına zikrederse ben de onu kendi nefsimde anarım. Beni bir toplulukta zikrederse ben de onu, o topluluktan daha hayırlı bir toplulukta zikrederim.”⁷⁶ hadisinden hareketle mezkûr ayetin, mutlak anlamda zikrin faziletini ve yüceliğini

68 Örnek olarak bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Şur'ân*, thk. İbrahim Şemsiddîn (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 33.

69 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/75.

70 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/75.

71 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/75.

72 Bu konuda bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/379; 2/219; 2/490-491; 2/483.

73 *ez-Zâriyât* 51/19.

74 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/308.

75 el-Bakara 2/152.

76 Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâil-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), “Edep”, 58.

beyan ettiğini ifade etmektedir.⁷⁷ Anlaşıldığı kadarıyla İbn Cüzey ayetin bir anlamla tahsis edilmesini doğru görmemekte, zikri geçen görüşleri ayetin kapsamı çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu yönüyle de görüşleri gerçek bir ihtilaf olarak yorumlamamaktadır. İbn Cüzey'in tefsir ihtilaflarının tamamını gerçek ihtilaf olarak görmemesi ve tefsirinde de bunu örnekler üzerinden ortaya koyması tefsir usulünün tatbiki açısından önemlidir. Ayrıca tespit edildiği kadarıyla İbn Cüzey, kimi zaman bir ayetin tefsiriyle ilgili birden fazla görüşü aktardıktan sonra bir değerlendirme yahut tercihte bulunmamaktadır.⁷⁸ Muhtemelen onun bu tutumu, ayetin zikredilen tüm görüşleri kapsadığı kanaatini taşınmasıyla ilişkilidir.

3.2. Gerçek İhtilaflar

İbn Cüzey'in üzerinde durduğu bir diğer ihtilaf çeşidi ise gerçek manadaki tefsir ihtilaflarıdır. O, tefsirdeki gerçek ihtilafların sebeplerine ve kaviller arasında nasıl bir tercih yönteminin benimsenmesi gerektiğine dair mukaddimesinde önemli ayrıntılara yer vermektedir. İbn Cüzey'e göre tefsir ihtilaflarının nedenleri on iki kısımdır. Bunlar; kıraatlerden kaynaklı ihtilaflar, i'rab farklılıklarından kaynaklı ihtilaflar, lügat âlimlerinin bir kelimenin anlam tespitinden kaynaklı ihtilafları, müşterek ifadelerden kaynaklı ihtilaflar, ayetin umum-husus ifade etmesinden dolayı gerçekleşen ihtilaflar, ayetin mutlak-mukayyed ihtimalinden kaynaklı ihtilaflar, ayetin hakikat-mecâz ihtimalinden dolayı gerçekleşen ihtilaflar, ayetin izmâr ve istiklâl ihtimalinden kaynaklı ihtilaflar, Kur'an'daki bir kelimenin zâit olup olmadığı meselesinden dolayı gerçekleşen ihtilaflar, bir kelimenin tertip üzerine mi yoksa takdim ve tehir üzerine mi hamledileceği meselesinden kaynaklı ihtilaflar, hükmün mensuh mu yoksa muhkem mi olduğundan dolayı gerçekleşen ihtilaflar ve Hz. Peygamber'den ve seleften aktarılan tefsir rivayetlerindeki farklılıklardan kaynaklı ihtilaflardır.⁷⁹

İbn Cüzey'in tefsirdeki ihtilafların nedenleriyle ilgili aktarılan bu tespitleri daha çok Kur'an metninin özelliklerinden kaynaklıdır. Bu yönüyle İbn Cüzey'in daha çok lafzın yorumlanmasından kaynaklı ihtilafların nedenlerine odaklandığını söylemek mümkündür. Ancak tefsirdeki ihtilafları bunlarla sınırlı tutmamak gerekir. Nitekim âlimler, ihtilafların sebepleriyle ilgili başka nedenlere de eğilmişlerdir. Müfessirin akidevî, fikhî mezhebinin etkisi, ilmi kişiliği de ihtilafın nedenleri arasında zikredilebilir.⁸⁰ Ayrıca muhkem-müteşâbih kavramlarını okuma ve yorumlama şekli, Mekkî-Medenî ayırımına yaklaşım biçimi, nüzûl sebeplerinin yorumlanmasından kaynaklı birçok tefsir ihtilaflarına rastlamak mümkündür.

İbn Cüzey tefsir ihtilafları arasında tercihte bulunma noktasında önemli bir yöntem ortaya koymaktadır. Buna göre tefsir ihtilafları içerisinde tercihte bulunurken şu noktalara riayet edilmelidir:

a) Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin desteklediği görüş tercih edilmelidir. İbn Cüzey'in tefsir tercihinin başına bunu koyması tabiidir. Zira âlimler, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini, tefsir kaynaklarının başında görmüşler ve ayetlerin tefsirinde bu yöntemi kullanmışlardır.⁸¹ İbn

77 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/101.

78 Örnek için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/427.

79 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/85.

80 Detaylı bilgi için bk. Suûd b. Abdillâh el-Fenisân, *İhtilâfu'l-Müfessirin esbabuhu ve âsâruhû* (Riyâd: Darü İsbiliyye, 1997), 263-320.

81 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/70; 11/387; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî,

Cüzey'in tefsirinin birçok yerinde bu yöntemi tefsir tercihlerinden gördüğünü gösteren yorumlarına, okumalarına rastlanılmaktadır.⁸² O ele aldığı birçok kavramı, Kur'an bütünlüğünden hareketle irdelemiştir. Örneğin takvanın derecelerini, Kur'an bütünlüğünden hareketle ele almıştır.⁸³ Sabrın faziletlerini, derecelerini ve kerametlerini Kur'an bütünlüğünden hareketle ortaya koymuştur.⁸⁴ Bunun yanı sıra birçok örnek zikredilebilir. Örneğin İbn Cüzey, Hz. Âdem'in yasaklandığı halde cennetteki ağaçtan yemesinin nedenini, "Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik."⁸⁵ ayetinden hareketle unutmaya bağlamaktadır. Konuyla ilgili başka görüşler de aktarmasına rağmen ayetin desteklediği anlamı tercih etmektedir.⁸⁶ Onun bu yöntemi tefsir tercihlerinde dikkate aldığı yansıtan başka örneklere de yer vermek mümkündür. Ancak tefsir usulünde bu yöntemin pratik anlamda somutlaştırılması açısından nasıl bir yöntemin takip edileceği noktasında onun tefsirinde ciddi detaylara rastlanmamaktadır.

b) Hz. Peygamber'in hadisinin desteklediği görüşün tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. İbn Cüzey özellikle sahih hadisin bu konuda referans alınması gerektiğini belirtmektedir. O, bu konuda "Hadis sahih ise bu konuda ölçü alınması gereken budur." diyerek⁸⁷ tefsir yorumları arasında tercihte ölçü alınması gereken deliller arasında hadislerin önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İbn Cüzey, sahih, sarîh hadislerle amel etmeyi tefsirde bir zorunluluk olarak görmektedir. Allah'ın ahirette görüleceğine dair "Rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak."⁸⁸ ayetini delil gösterdikten sonra "Bu konuda tevil ihtimali taşımayan, sarîh ve sahih hadisler nakledilmiştir."⁸⁹ demesi onun hadisleri tefsir yönteminde bağlayıcı olarak kabul edilmesini bir zorunluluk olarak gördüğünü göstermektedir. Dolayısıyla İbn Cüzey'in bu yöntemi tefsirinin temel kaynakları arasında gördüğü açıktır.⁹⁰ Ayrıca birçok ayetin tefsirinde Hz. Peygamber'in tefsirini, tercih ettiği yoruma referans göstermektedir.⁹¹

İbn Cüzey ayetin anlamını belirginleştiren ve doğrudan tefsirine delâlet edip, sarahaten tefsir eden başka ayetler olmadığında, hadisin mevcudiyetinden istifade etmiştir. Şu örnek buna delil gösterilebilir. O, نَبَسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ صَرِيحٍ "Onlar için kuru, dikenli bir bitkiden başka yiyecek yoktur."⁹² ayetindeki صَرِيحٍ "dikenli bitki" ifadesinin tefsirinde dört görüş zikretmektedir. Birinci görüşe göre ayetteki ifadeden kasıt zehirli bir dikedir. O bu görüşü tercih etmekte-

Mefâtihu'l-gayb (Beyrut: Dâru İhyâ'it-tûrâsi'l-Arabî, 1420), 10/35; İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, 39; Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/184; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr, Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 5/477; Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/184;

Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî Şinkâtî, *Edvâ'ü'l-beyân fi îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1415/1995), 1/8-10.

82 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/68; 1/80; 1/260; 1/350; 2/213; 2/30; 2/77; 2/89; 2/234; 2/437.

83 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/69.

84 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/103.

85 *et-Tâhâ*, 20/115.

86 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/80.

87 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/471.

88 *el-Kıyâme* 75/23.

89 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/271.

90 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/312; 1/344; 2/160; 2/177; 2/410; 2/473; 2/475.

91 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/114; 2/318; 1/420; 2/476; 2/517.

92 *el-Gâşiye* 88/6.

dir. Zira Arap dilcilerinin kelimeyi bu şekilde yorumladıklarını ayrıca Hz. Peygamber'in de “(Zehirli) diken, cehennemdeki bir yiyecektir.” şeklinde hadisi olduğunu belirtmektedir. Bir diğer görüşe göre ise ayetten kasıt zakkum ağacıdır. İbn Cüzey bu görüşün de “*Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir.*”⁹³ ayetiyle delillendirildiğini aktarmaktadır. Bazılarının ayeti bir tür bitki yahut cehennemde bir vadi şeklinde yorumladıklarını aktaran İbn Cüzey bunların zayıf olduğunu belirtmektedir.⁹⁴ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere o, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden istifade edecek ve bu yöntemle amel etmesini sağlayacak sarih-güçlü delil bulamadığından dolayı hadisin ve Arap dilinin desteklediği görüşü tercih etmiştir.⁹⁵ Başka bir ifadeyle o, zikri geçen *صَّرِيع* ifadesinin, Duhân Sûresi, 43-44. ayetlerindeki zakkum ağacıyla tahsis edildiği kanaatinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple de Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri noktasında sarih ve güçlü bir delil olmadığına hadisle tefsiri tercih etmiştir. Böylelikle o, mezkûr ifadeyi daha umum bir anlamla tefsir etmiştir. Esasen müfessirler de mezkûr ifadeyi tahsis eden bir delilin olmaması sebebiyle umum anlamı ön plana çıkarmışlardır. Buna göre zikri geçen ifade, mutlak anlamda cehennem yiyeceğidir.⁹⁶

c) Tefsir görüşleri arasında dikkate alınması gereken bir diğer tercih sebebi ise cumhurun görüşüdür. İbn Cüzey, tefsir görüşleri arasında tercih gerekçesi olarak cumhurun yahut ekseriyetin görüşünü dayanak olarak göstermektedir. Zira çoğunluğun görüşünün tercih sebebi olduğunu beyân etmektedir. Müfessirlerin çoğu da cumhurun görüşünü tercih sebebi olarak görmüştür.⁹⁷ Bu bağlamda İbn Cüzey'in buna atıfta bulunması anlamlıdır. İbn Cüzey bazen tefsir görüşlerini aktarırken cumhurun/çoğunluğun görüşünü ilk sırada yer vermekte ve çoğunlukla da sonraki görüşleri “kîle” lafzıyla aktarmaktadır.⁹⁸ Kimi zamanda ilk sırada cumhurun görüşünü zikretmemektedir.⁹⁹ Birçok yerde de tercih ettiği görüş, cumhurun görüşüyle paraleldir.¹⁰⁰ Örneğin *لَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ* “Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır.”¹⁰¹ ayetinin tefsirinde iki görüş aktarmaktadır. Bu görüşlerden birine göre (حُسْنَى) husnânın cennet, (زِيَادَةٌ) ziyâdenin Allah'ı görme şeklinde tefsir edildiğini belirtmektedir. Diğer görüşe göre ise husnânın yapılan eylemin karşılığının on kat verilmesi, ziyâdenin ise yedi yüze kadar artırılması şeklinde yorumlandığını ifade etmektedir. Ona göre birinci görüş daha sahihtir. Zira konuyla ilgili hadisin mevcudiyeti söz konusudur. Ayrıca çoğunluk bu görüşü tercih etmiştir.¹⁰² İbn Cüzey'in çoğunluğa atıfta bulunmasında fikhî kişiliğinin etkisi yadsınamaz. Zira kendisi aynı zamanda fikhî eserler kaleme almış ve fikhî konularda derinliğiyle bilinen bir isimdir. Onun tefsir okumalarına fikhî birikiminin de etkisinin olması muhtemeldir. Zira fikhî meselelerde cumhurun görüşünün tercih sebebi olarak gös-

93 ed-Duhân 44/43-44.

94 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/476.

95 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Tarık b. Ahmed b. Alî el-Faris, *Ulâmü'l-Kur'an inde'l-İmam İbn Cüzey el-Kelbî ve Eserühâ fi Tefsirihi et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzil* (Arabistan: Tibaetü'l-Fettanî, ts.), 2013- 228.

96 İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 5/473; Süyûtî, *Mu'terekü'l-akrân fi müsterekil-Çur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 2/585.

97 Örnekler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/177; Şinkîti, *Edvâ'ü'l-beyân*, 1/166; İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed Şâtîbî, *el-Muvâfâkât*, nşr. Meşhûr b. Hasan (b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 5/140.

98 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/467; 2/112; 2/336; 2/492.

99 Örneğin bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/218.

100 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/262; 2/345; 2/359; 2/39.

101 Yûnus 10/26.

102 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/355.

terilmesi önemliken tefsir literatüründe tefsir kaynakları arasında sahâbe görüşü, üçüncü sırada zikredilmiştir. Ancak tefsiri incelendiğinde onun mutlak anlamda cumhurun görüşünü sahâbe tefsirinden daha çok önemseydiği ortaya koyan veriler mevcut değildir. Tespit edildiği kadarıyla o, mutlak anlamda çoğunluğun görüşünden ziyade daha çok sahâbenin çoğunluğunun tercih ettiği görüşü önemsemıştır. Esasen bu konuda dikkate alınması gereken başka karineler de ehemmiyet arz etmektedir. Sahâbeye nispet edilen rivayetin sıhhati, sahâbenin ayetin tefsiriyle ilgili ihtilaf edip etmediği gibi ayrıntıların da dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca dile getirilen görüş, sahâbîlerin çoğunluğunun mu yoksa tek bir sahâbinin mi görüşü olduğu da tercih faktörlerinde ehemmiyet arz edebilmektedir. Tüm bu karinelerle beraber delil mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Zira sahâbe görüşünün başka delillerden hareketle dikkate alınmadığı durumlar olabilmektedir.¹⁰³ Bununla beraber bir görüşü sahâbîlerin çoğunluğunun dile getirmesi ve bunun delille desteklenmesi ölçüt alınması açısından ehemmiyet arz edebilmektedir.¹⁰⁴

d) İbn Cüzey tefsirde tercihin gerekçeleri arasına dördüncü sıraya sahâbe bilginlerinin tefsir tercihlerini koymaktadır. Ona göre kendilerine tabi olunan dört halife gibi büyük sahâbîler ve “Allahım! Onu dinde derinleştire ve ona tevili öğret.”¹⁰⁵ duasına mazhar olan İbn Abbas’ın tefsir yorumları dikkate alınmalıdır. İbn Cüzey’in özellikle bilgin sahâbîlere atıfta bulunması onun bağlayıcılık açısından tüm sahâbîleri aynı seviyede görmediğinin kanıtı mahiyetinde değildir. Zira o, mutlak anlamda sahâbe tefsirine atıfta bulunmaktadır.¹⁰⁶ Esasen bu yaklaşım İbn Cüzey’e özgü bir şey değildir. Sahâbe bilginlerine özel atıfta bulunmak birçok müfessirin de yaptığı bir şeydir. Çünkü bu alanın önemli isimlerinin söz konusu olması onların daha çok ön planda tutulmasına yol açmıştır.

İbn Cüzey’in, sahâbe tefsirini bağlayıcı gördüğünü gösteren birçok örnek zikretmek mümkündür.¹⁰⁷ Özellikle bir konuda sahâbenin ekseriyetinin görüşü söz konusuysa onu daha çok önemsemıştır. Örneğin İbn Cüzey “*Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mîrasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah’ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük lütuf budur.*”¹⁰⁸ ayetinde bahsedilen üç grubun kimler olduğuyla ilgili birçok görüş aktarmaktadır. O, Hz. Ömer, İbn Abbas, Hz. Âişe, İbn Mes’ûd, Kâ’b ve birçok müfessirden ayetteki üç grubun Hz. Peygamber’in ümmeti içerisindeki kişileri kapsadığına dair görüşler aktarmaktadır. Buna göre sâbık önde giden, muktesid ortanca kişi, zâlîm ise asi olandır. Bu ayetin kapsamına kafirleri de dâhil eden başka görüşlere de yer vermektedir. Ancak o, konuyla ilgili ayete delâlet eden hadislerin olmasını ve bunu dile getiren sahâbîlerin azametinden dolayı ayeti Müslümanlara hamletmekte ve bunu daha sahih ve râcih görmektedir.¹⁰⁹

103 Örnek olarak bk. Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadir* (Şam: Dâru İbn Keşir, 1414), 5/616-517.

104 Tefsirlerdeki örnekler için bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/50; 14/317; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, nşr. Ahmed Berdevûni (Kahire: Dârü’l-kütübî’l-Misriyye, 1964), 9/111-112.

105 Ahmed b. Hanbel, *Fezâ’ilü’ş-şahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1983), 2/963.

106 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/88.

107 Bu konuda bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/145; 2/249.

108 el-Fâtir 35/32.

109 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/176.

Sahâbenin ihtilaf ettiği ayetlerin tefsirinde ise var olan görüşler arasında İbn Cüzey'in kimi zaman tercihte bulunduğu bazen de tercihte bulunmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin o, "Eğer müminlerden iki grup birbiriyile savaşırsa hemen aralarını düzeltin."¹¹⁰ ayetinden hareketle müminler arasında bir savaş olduğunda aralarının düzeltilmesi gerektiğini ancak sulthan sakınıp haddi aşan grupla da savaşılabileceğini belirtmektedir. Bununla beraber Müslümanlar arasında ortaya çıkan fitne durumlarında ise kişinin nasıl davranması gerektiği konusunda sahâbenin ihtilaf ettiğini ifade etmektedir. Bir grup sahâbenin çarpışmayı doğru görmediğini bir grup sahâbenin ise fitne zamanlarında sevâdü'l-a'zâmın, hakkın ve âlimlerin desteklediği tarafın yanında yer alıp çarpışmayı gerekli gördüklerine dair rivayetlere yer vermektedir. Ancak o, bir tercihte bulunmamaktadır.¹¹¹ Tefsirinde sahâbenin tefsir ihtilafları ile ilgili tercih yapmadığı pek çok örnek mevcuttur.¹¹² İbn Cüzey tâbiîn tefsirini, mukaddimesinde tercih sebebi olarak zikretmeye de birçok yerde onların görüşlerine de yer vermektedir. Kimi zamanda tâbiîn âlimlerinin isimlerini zikretmeden görüşlerini aktarmaktadır.¹¹³

e) İbn Cüzey, tefsirin tercihleri arasında beşinci sıraya Arap dilini koymaktadır. Ona göre Arap dilinin desteklediği tefsir görüşüyle amel etmek, makbul tercih gerekçeleri arasındadır. Onun tefsirinde bunun birçok örneğine rastlamak mümkündür.¹¹⁴ Örneğin İbn Cüzey, إِي وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ "Rablerine bakarlar..."¹¹⁵ ayetteki نَاطِرَةٌ ifadesinin görme anlamına geldiğini, وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ "Onların arasında sana bakanlar da var."¹¹⁶ ayetinin de bu anlamda olduğunu söylemektedir. Mu'tezile'nin ifade ettiği gibi نَاطِرَةٌ kelimesinin beklemek anlamına gelmediğini, zira Arap dilinde bu kelimenin ilâ harf-i cerr ile kullanımında sadece 'görmek' anlamını ifade ettiğini, lâzımî halinin ise 'beklemek' anlamını taşıdığını belirterek ilk görüşü tercih etmiştir.¹¹⁷

f) Bağlamın desteklediği görüşle amel edilmelidir. Bu tercih faktörünü, tefsir literatürünün önemli isimlerinin birçoğunun eserlerinde bulmak mümkündür.¹¹⁸ İbn Cüzey'in tefsirine bakıldığında onun tefsir görüşleri içerisinde bağlam bilgisinin desteklediği görüşü tercih ettiği birçok ayet yorumuna rastlanmaktadır.¹¹⁹ Örneğin İbn Cüzey, "Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şimdi onlar bu söylenenleri inkâr ederlerse muhakkak ki yerlerine, bunları inkâr etmeyecek bir kavim getiririz."¹²⁰ ayetinde zikri geçen kavimden kastın; peygamberler yahut sahâbîler veya müminler olduklarına dair üç görüş aktardıktan sonra ilk görüşü tercih etmektedir. Ona göre ayetin devamı "İşte onlar, Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. Şu hâlde onların rehberliğine uy."¹²¹ peygamberlere delâlet etmektedir. Dolayısıyla râcih olan görüş bunların peygamberler olduklarıdır.¹²²

110 el-Hucurât 49/9.

111 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/296.

112 Bu konuda bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/333; 2/195; 2/266; 2/333.

113 Örnekler için bk. 1/99; 1/125; 1/131; 1/188; 1/228; 2/195; 2/387.

114 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/158.

115 el-Kıyâme 75/23.

116 Yûnus 10/43.

117 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/434.

118 Bu konuda bk. Hüseyin el-Harbî, *Qavâ'idü't-tercih inde'l-müfessirin: Dirase nazariyye tatbikiyye* (Riyad: Dâru'l-Kasım, 1996), 1/113.

119 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/359; 1/453; 2/218; 2/249; 2/320; 2/336; 2/365; 2/493.

120 el-En'âm 6/89.

121 el-En'âm 6/90.

122 Bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/268.

g) Aksini ortaya koyan bir delil olmadıkça ayetler okunduğunda zihne yerleşen anlamıyla amel edilmelidir. Başka bir ifadeyle Kur'an'ın zâhir anlamının desteklediği görüş tercih edilmelidir. Nasların yorumlanmasında zâhir anlamla amel edilmesi, esasında usulün kaidelerinden biridir.¹²³ Bu sebeple de ayetlerin zâhirî anlamlarının da dikkate alınması gerektiği birçok âlim tarafından dile getirilmiştir.¹²⁴ İbn Cüzey'in de ayetlerin zâhirî anlamlarına sıklıkla atıfta bulunması¹²⁵ onun tevil kavramına yüklediği anlamla uyumludur. Zira ona göre tevil, lafzın mecâzî anlamıyla amel etmektir. Bu durumda onun ayetin yorumlanmasında mecaza yani teville değil, zâhir anlama odaklanmayı doğru gördüğü anlaşılmaktadır.

İbn Cüzey'in tefsir tercihlerinde zâhir anlamın önemli olduğunu gösteren ve tercihlerinde dikkate aldığı delillerden biri olduğuna işaret eden birçok örnek mevcuttur. Örneğin o, *ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ* “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu.”¹²⁶ ayetini zâhirî anlamla uyumlu bir şekilde tefsir etmektedir. Ona göre (ب) berr ifadesinden kasıt denize uzak memleketler anlamına gelirken (بحري) bahr ise denizin kıyısına yakın yerleri ifade etmektedir. Bazılarının berr ifadesini dil, bahr ifadesini ise kalp şeklinde tefsir etmelerini¹²⁷ ise doğru bulmamaktadır. Ona göre doğru tefsir, kelimenin bilinen anlamları üzerine yapılandır. Bu durumda karada çıkan fesadın sebebi kıtlık ve benzeri durumlar iken, denizdeki fesad ise boğulma gibi hallerden dolayı olabilir.¹²⁸ Bunun yanı sıra İbn Cüzey ayetin ifade etmediği anlamların ayete yüklenilmesini yer yer eleştirmektedir. Örneğin o, “O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!”¹²⁹ ayetinin kıyasa delil olarak sunulmasını eleştirmektedir. Ona göre bu istidlal, ayetin taşıdığı anlamın dışındadır.¹³⁰

Her ne kadar İbn Cüzey'in zâhir anlamı temel aldığını gösteren birçok örnek olsa da onun kimi zaman başka karinelere hareketle zâhir anlamla amel etmediği de görülmektedir.¹³¹ Örneğin ona göre, “Kur'an okuyacağın vakit, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.”¹³² ayetinin zâhirî anlamından, Kur'an okuduktan/okumaya başladıktan sonra Allah'a sığınılması gerektiği anlaşılmaktadır. Zira ayetteki (ف) fâ harfi, tertibi gerektirmektedir. İbn Cüzey cumhurun bu ayetin zâhirî anlamıyla amel etmediğini, zira Kur'an'dan bir bölüm okunurken değil, okunmadan önce istiâze okumayı gerekli gördüklerini belirtmektedir. Buna rağmen bazılarının bunun dışına çıktıklarını da ifade etmektedir. Böylelikle o, ayetin tevil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu durumda anlam; “Kur'an okumaya niyet edersen...” şeklindedir. İbn Cüzey bu yorumuyla zâhir anlamla amel etmemiş ve cumhurun görüşünü tercih ederek teville gitmiştir.¹³³

h) Hakiki anlamın mecaza tercih edilmesidir. O, Kur'an'da mecazın varlığını kabul etse

123 Şinkîfî, *Edvâ'ü'l-beyân*, 4/730.

124 Bk. Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şakir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940), 341; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/15.

125 Bu konuda bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/207; 1/250; 1/294; 2/16; 2/36; 2/158.

126 er-Rûm 30/41.

127 Sehl et-Tüsterî âyeti bu minvalde tefsir etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsa b. Abdillâh b. Refî'et-Tüsterî, *Tefsîrû't-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423), 121.

128 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/134.

129 el-Haşr 59/2.

130 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/358.

131 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/36.

132 en-Nahl 16/98.

133 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/435.

de bir delil ve karine olmadığı sürece ayetin hakiki anlamını tercih etmektedir.¹³⁴ Ona göre bu usulcülerin de tercih gerekçelerindedir. Örneğin İbn Cüzey “*O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların ışıklarının önlerini ve çevrelerini aydınlattığını görürsün.*”¹³⁵ ayetteki nurun istiare olduğu, bununla hidâyetin ve Allah’ın rızasının kastedildiğine yönelik yorumu eleştirmektedir. O ayetin hakiki anlamda olduğunu cumhurun da bu görüşte olduğunu Hz. Peygamber’den de bu konuda rivayetin aktarıldığını, müminlere cennette nurun eşlik ettiğini ifade etmektedir.¹³⁶ Benzer şekilde “*O gün cehenneme “Doldun mu?” diyeceğiz; cevap verecek: “Daha yok mu?”*”¹³⁷ cehennemın gerçek anlamda konuştuğunu, bunun Allah için kolay olduğunu belirtmektedir.¹³⁸ Ancak bununla beraber kimi zaman mecazla iştihar etmiş kelimenin daha fazla fasih olması, kelimenin çok fazla kullanımından ve hakiki anlamından daha fazla ön plana çıkmasından dolayı mecazın tercih edilebileceğini ifade etmektedir. Örneğin o, *وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّبَابِ* “*Onlara alçak gönüllülükle kol kanat ger.*”¹³⁹ Bu ayetin gerçek anlamda olmadığını, istiare olduğunu ayetin, anne-babaya yumuşak ve mütevazi davranma anlamını içerdiğini belirtmektedir. Bu anlamdaki kullanımın bir benzerinin *وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ* “*Müminlere karşı da alçakgönüllü ol!*”¹⁴⁰ ayeti için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹ Onun tefsirinde, mecazın tercih edildiği birçok tefsir yorumuna rastlamak mümkündür.¹⁴²

i) İbn Cüzey bir delil olmadıkça umum anlamın has anlama tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü umum anlamın daha evla olduğunu iddia etmektedir. Nitekim tefsirinde de bu bakış açısı çerçevesinde umum-husus meselesine odaklanmıştır. Bir delil ve karine olmadıkça umum anlamla amel etmiştir.¹⁴³ Örneğin İbn Cüzey, “*İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur.*”¹⁴⁴ ayetinde izlenenlerin kimler olduğuyla ilgili ilahlar, şeytanlar ve kafirlerin önde gelenleri şeklinde birkaç görüş aktardıktan sonra umum anlamın evla olduğunun altını çizmektedir.¹⁴⁵ Taberî de mezkûr görüşleri aktardıktan sonra umum anlamla amel edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zira ayetin tahsisini gerektiren bir delil olmadığını söylemektedir.¹⁴⁶ İbn Cüzey, “*Güzel sözler O’na yükselir.*”¹⁴⁷ ayetindeki güzel sözün ‘lâ ilâhe illallah’ şeklinde tefsir edildiğini, ancak lafzın ‘zikir, dua, Kur’an okuma, ilim öğrenme’ gibi anlamları da içeren umum anlam üzere olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁸

İbn Cüzey âyetin umum anlamını tahsis eden karineler ve deliller bulunması durumuna da temas etmiştir. Kimi zaman da ayetin tahsisıyla ilgili mezheplerin görüşlerini zikret-

134 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/410.

135 el-Hadîd 57/12.

136 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/345.

137 el-Kâf 50/30.

138 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/303.

139 el-İsrâ 17/24.

140 el-Hicr 15/88.

141 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/444.

142 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/87; 1/91; 1/180; 1/348; 2/357.

143 Bu konuda bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/319; 2/36; 2/122; 2/303; 2/233; 2/379; 2/122.

144 el-Bakara 2/166.

145 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/106.

146 Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/288.

147 el-Fâtır 35/10.

148 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/172.

mektedir.¹⁴⁹ Örneğin *قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ* “Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir.”¹⁵⁰ ayetlerindeki “tezekkâ” ifadesinin anlamıyla ilgili birçok görüş aktarmaktadır. Buna göre bazıları ayeti, ‘günah ve şirkten arınma’ şeklinde, bazıları da ‘zekât verme’ biçiminde yorumlamıştır. Kimileri de ayeti, namaz için abdest alma, olarak tefsir etmiştir. İbn Cüzey bir grup âlimin de bu zekâtın fitır sadakası olduğunu söylediklerini belirtmektedir. Ayetin sonundaki (صَلَّىٰ) “sallâ” ifadesinden kastedilen namazın da bayram namazı olduğunu ve Hz. Peygamber’in bu konuda rivayeti söz konusu olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹ Bazılarının da mezkûr ayetleri farz zekâtta malın verilmesi ve farz namazlar şeklinde yorumlamalarını ise zayıf görüş olarak değerlendirmektedir.¹⁵² Anlaşıldığı kadarıyla İbn Cüzey (تَزَكَّىٰ) “tezekkâ” ifadesini, fitır sadakası olarak صَلَّىٰ kelimesini ise bayram namazı şeklinde yorumlamaktadır. Nitekim bu konuda bir grubun tercihine ve Hz. Peygamber’in hadisinin mevcudiyetine referansta bulunması buna işaret etmektedir. Tefsir kitaplarına bakıldığında A’lâ Sûresi’nde zikri geçen kelimeleri, belli bir ibadetle tahsis edenler olduğu gibi tüm amellerde tevhide bağlılık şeklinde ve manevi temizlenme bağlamında okuyup umum anlamı ön plana çıkaranlar da olmuştur.¹⁵³

j) Bir delil olmadığı sürece mutlak anlamla amel edilmelidir.¹⁵⁴ İbn Cüzey bir delil olmadıkça mutlak anlamı ön plana çıkarmaktadır.¹⁵⁵ Onun mutlak ve umum anlamla amel etmesi usulcî yönünün de bir tezahürüdür. O, bu kaideden hareketle çok önemli meselelere açıklık getirmektedir. Örneğin “Hiç kimseden şefaât kabul olunmaz.”¹⁵⁶ ayetinin mutlak anlamda şefaati nefyettiğini belirtmektedir. Ancak İbn Cüzey, “O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez.”¹⁵⁷ “Allah katında, O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz.”¹⁵⁸; “O izin vermedikçe şefaât edecek biri de yoktur.”¹⁵⁹ ayetlerinden ve Hz. Peygamber’in, “Şefaât et, şefaatin kabul edilsin.”¹⁶⁰ hadisinden hareketle hak ehlinin şefaati caiz gördüğünü belirtmektedir. O konuyla ilgili şöyle demektedir: “Kur’an’da mutlak anlamda şefaati nefyeden her şey, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira mutlak mukayyede hamledilir. Bu mutlak ayetlerde Mu’tezile için şefaatin nefyine delil yoktur.” Dolayısıyla ona göre şefaât Allah’ın izniyle mümkündür. Bunu nefyeden ve ispatlayan ayetler arasında bir teâruz da söz konusu değildir.¹⁶¹ Dolayısıyla İbn Cüzey’in bu yöntemden hareketle ayetleri açıklığa kavuşturmaya çalışması önemlidir. Bu da usulün de bir kaidesi olan¹⁶² mutlakın mukayyede hamlinin tefsir ilminde uygulanmasının ne denli önemli ve gerekli olduğunu yansıtmaktadır.

149 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/231; 1/244.

150 A’lâ 87/14-15.

151 Ancak İbn Cüzey, hadise yer vermemektedir. Ancak rivayetlere göre sahâbîler mezkûr âyetin tefsirini Hz. Peygamber’e sormuş o da “O, fitır sadakasıdır.” demiştir. Bu konuda bk. Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.) 8/485.

152 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/475.

153 Bu konuda bk. Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye* 12/8214; Alî b. Muhammed Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts), 6/255.

154 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/464.

155 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/107.

156 el-Bakara 2/48.

157 el-Bakara 2/255.

158 es-Sebe’ 34/23.

159 Yûnus 10/3.

160 Müslim, “İman”, 84.

161 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/83; 1/131; 2/141.

162 Şinkîfî, *Eḍvâ’ü’l-beyân*, 1/311.

k) Bir delil olmadığı sürece kelamın istiklâl halinin, izmâra tercih edilmesidir.¹⁶³ Bu kaideye birçok müfessir de yer vermiştir.¹⁶⁴ İbn Cüzey'in bu kaideyi uyguladığına dair tefsirinde veriler mevcuttur.¹⁶⁵ Örneğin o, *قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ* "De ki: "Hangi şahidin şahitliği daha güvenilirirdir?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir."¹⁶⁶ ayetinin tefsiriyle ilgili iki ihtimale yer vermektedir. Birinci ihtimale göre cümlede bir takdir yoktur. Bu durumda Allah mübtedâ, şahid ise haberidir. İkinci ihtimale göre ise cümlede bir hafz mevcuttur. Bu durumda cümle *هو شهيد بيني وبينكم* şeklindedir. İbn Cüzey, ilk görüşün râcih olduğunu, zira cümlede bir izmârın (gizliliğin) olmadığını ifade etmektedir. İkinci ihtimalin ise soruya cevap bağlamında râcih olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁷

l) Kelamın tertibi üzerine olduğu anlama amel edilmesi ve bunun takdim ve tehire tercih edilmesidir. Bu bakış açısı birçok tefsircinin de savunduğu bir görüştür. Zira aslolan metnin olduğu şekil üzere okunmasıdır. Takdim ve tehir meselesi ârizî bir durumdur.¹⁶⁸ Bir delil olmadıkça başvurulmamalıdır. İbn Cüzey'in bu kaideye yer verdiği tefsir yorumları mevcuttur.¹⁶⁹ Örneğin o *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (1) مَلِكِ النَّاسِ (2) إِلَهِ النَّاسِ* "De ki: ...İnsanların rabbine, insanların mâlik ve hâkimine, insanların mâbuduna sığınırım!"¹⁷⁰ ayetlerinde sırasıyla neden öncelikle Rab, sonra, melik, sonra ilâh sıfatlarının zikredildiği sorusuna derinlikli bir cevap vermektedir. Ona göre bu tertip aşağıdan yükseğe doğrudur. Rab sıfatının birçok insan için müsterek olduğunu, melik sıfatının ise bazı insanlar için kullanıldığını, ilâh sıfatının ise sadece Allah Teâlâ için kullanıldığını belirtmektedir.¹⁷¹ Tefsirinde bunun örneklerine rastlamak mümkündür.¹⁷²

Sonuç

Bazı tefsir mukaddimeleri, tefsir usulüne ciddi katkısı olan önemli içeriklere sahiptir. Bunlardan biri olan İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesi, birçok açıdan değerlendirmeyi hak etmektedir. Bu çalışmada İbn Cüzey'in tefsir mukaddimesinde ele aldığı konulardan olan; tefsirin mahiyeti, tefsir ilminin ilişkili olduğu ilimler, tefsir ihtilafları ve tercih yöntemleri mevzusuna dair yaklaşımı incelenmiştir. Bu bağlamda İbn Cüzey'in mukaddimesinde tefsirin mahiyetini, fıkıh usulüyle doğrudan irtibatlı gördüğü ve bu okumayla uyumlu olacak şekilde ayetlerin tefsirinde de fıkıh usulünden faydalandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada onun Kur'an'la irtibatlı gördüğü ilimleri, pratik anlamda tefsirle ilişkilendirme noktasında bir çaba içerisinde olup olmadığı meselesi de örnekler üzerinden irdelenmiştir. Bu bağlamda onun mukaddimesinde zikretmiş olduğu on iki ilimden bazılarının tefsirle ilişkili olan yönünü ve bir müfessirin bilmesi gerekliliğini delilleriyle izah ettiği anlaşılmıştır. Hadis ilminin tefsirle olan ilişkisine dair derinlikli analizlerde bulunması özellikle

163 izmâr, cümlede bir hafz ve takdirin olması durumudur. İstiklâl ise cümlede bir hafz ve takdirin olmaması halidir.

164 İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7/395.

165 Bu konudaki örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/477; 2/219.

166 el-En'âm, 6/19.

167 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/256.

168 Harbî, *Kavâ'idü't-tercih inde'l-müfessirin*, 2/106-108.

169 Örnekler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/230; 2/176.

170 en-Nâs 110/1-3.

171 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2/529.

172 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 3/693.

de sıhhati açık olan hadislerin tefsir ilminde dikkate alınması gerekliliğini ortaya koyması buna örnektir. Ona göre pek çok ayetin bazı olaylar hakkında yahut gazvelerle ilgili nâzil olması ayetlerin iniş ortamının bilinmesini gerekli kılmaktadır. Bu da rivayetlerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Benzer şekilde fıkıh usulünün doğrudan tefsirle ilişkili olan yönlerini tefsirinde somut örnekler üzerinden ortaya koymuştur. Bu bağlamda onun fıkıh usulü kaidelerinden hareketle şefaât gibi meseleleri izah ettiği tespit edilmiştir. Ancak o tasavvufu tefsirin irtibatlı olduğu ilimlerden saymasına rağmen tefsirinde tasavvufun tefsirle hangi açılardan ilişkili olduğuna dair değerlendirmelere yer vermemiştir. Bunun yanı sıra çalışmada teorik ve pratik bağlamda onun diğer ilimlere ilişkin okumalarına da yer verilmiştir.

İbn Cüzey'in tefsir ihtilaflarına yaklaşımı da bu çalışmada üzerinde durulan konulardandır. Onun tüm tefsir ihtilaflarını gerçek bir ihtilaf olarak görmediği bu sebeple de tefsirinde birçok tefsir ihtilaflarına bütüncül yaklaştığı görülmüştür. Bu bağlamda onun her tefsir görüşünü, gerçek anlamda ihtilafın bir parçası olarak görmediği örnekler üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Onun nazarında gerçek ihtilaflar mevzusu da ayrıntılı bir şekilde bu çalışmada incelenmiştir. Buna göre İbn Cüzey'in tefsir ihtilaflarının sebeplerine dair zikretmiş olduğu nedenler her ne kadar kapsamlı olmasa da önemli bir boşluğu doldurduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra onun tefsir ihtilaflarında ortaya koyduğu tercih yöntemlerinin, birçok açıdan özgün olduğu çalışmada örnekler üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca onun tefsir mukaddimesinde, tefsir ihtilaflarına dair ortaya koyduğu yöntem pratikte bağlı kaldığını gösteren birçok örneğe çalışmada yer verilmiştir. Bu bağlamda onun tefsir ihtilaflarında tercih sebebi olarak gerekli gördüğü Kur'an bütünlüğü, Peygamber tefsiri, sahâbe tefsiri, cumhurun görüşü, fıkıh usulü kaideleri gibi kaynakları dikkate aldığı tespit edilmiştir. Ancak onun ağırlıklı olarak tefsir ihtilaflarında Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden, Hz. Peygamber'in hadislerinden, cumhurun ve sahâbenin görüşü ile fıkıh usulü kaidelerinden hareketle tercihlerde bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra onun bağlam bilgisini ve Kur'an'ın zâhirî anlamını da tercih faktörü olarak ayetlerin yorumlanmasında gözettiği görülmüştür. Bununla beraber onun tercih sebebi olarak gördüğü kelamın istiklâl halinin, izmâra tercih edilmesi, kelamın tertibinin takdim ve tehire tercih edilmesi gibi tercih faktörlerinden de istifade ettiği anlaşılmıştır.

Kaynakça | References

Apaydın, Yunus. "Nas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nas>

Ayyıldız, Mahmut. "Tefsirin Gayesi ve İşlevi: İbn Âşûr'a Göre Kur'ân Lafızlarında Anlam Genişlemesinin İmkân ve Sınırları". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (2020), 127-160.

Bağış, Mehmet. "İbn Cüzey'in et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl Adlı Tefsîri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü Konuları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (2018), 7-26.

Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. nşr. Abdürrezzâk Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân. *Min Revâ'i'l-Kur'ân: Te'emmülât 'ilmiyye ve edebiyeye fî Kitâbillâhi 'azze ve celle*. Dımaşk: Dâru'l-Fârâbî, 2007.

Çiçek, Mehmet. "Tefsir İlminin Tanımı: Molla Fenârî Örneği". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Nisan 2017), 1-20.

Dâvûd, Selmâ İbrahim b. Dâvûd. "Usulü't-tefsir fî mukaddimât kutubi't-tefsir". *Mecelletü Câmiatü Ümmilkurâ li-'Ulûmi's-Şeria ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 35 (2011), 177-234.

Durmuş, İsmail. "Tezat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Kasım 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezat--edebiyat#1>

Ebû Zehre, Muhammed. *Zehretü't-tefâsîr*. b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.

Endelüsî, İbn Atıyye. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. nşr. Abdüsselam Abdüş-şafî Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.

Faris, Tarık b. Ahmed b. Alî. *Ulûmü'l-Kur'an inde'l-İmam İbn Cüzey el-Kelbî ve Eseruhâ fî Tefsirihi et-Teshîl li- Ulumi't-Tenzîl*. Arabistan: Tibaetü'l-Fettanî, ts.

Fenârî, Molla. *Aynü'l-a'yân*. b.y.: Dersaadet. 1325.

Fenisân, Suûd b. Abdillâh. *İhtilâfu'l-Müfessirîn esbabuhu ve âsaruhû*. Riyâd: Darû İşbiliyye, 1997.

Harbî, Hüseyin. *Qavâ'idü't-tercih inde'l-müfessirin: Dirase nazariyye tatbikiyye*. Riyad: Dârü'l-Kasım, 1996.

İbn Âşur, Muhammed et-Tahir. "Tefsir İlminin İstimdâdı Hakkında". çev. Enes Büyük. *KTÜİFD* 4/2 (2017), 231-247.

İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullâh el-Hâlidî. Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1416.

İbn Hanbel, Ahmed. *Fezâ'ilü's-şahâbe*. thk. Vasiyullah Muhammed Abbas. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.

İbn Hanbel, Ahmed. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed b. Müslim. *Te'vîlü muhtelifi'l-ḥadîs*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1999.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*. thk. İbrahim Şemsiddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer Kureşî. *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kâhîre, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'ü fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed Kasım. Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd li't-Tibaeti'l-Mushafi's-Şerif, 1416/1995.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*. Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, 1980.

Kur'ân Yolu. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

Mâverdî, Alî b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtiḥu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Süyûtî, Celâlüddîn. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âme, 1974.

Süyûtî, Celâlüddîn. *Mu'terekü'l-aḳrân fi müştereki'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şakir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940.

Şâtîbî, İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfaḳât*. nşr. Meşhûr b. Hasan. b.y.: Dâru İbn Affân, 1997.

Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414.

Şînkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir. *Eḍvâ'ü'l-beyân fi izâhi'l-Ḳur'ân bi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib. *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.

Tayyâr, Müsâid b. Süleymân. *Şerhu Mukaddimeti't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*. b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1431.

Tüsterî, Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî'. *Tefsîrü't-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Mısır: Mektebetü Vehbe, ts.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Bahrü'l-Muhît fi Usuli'l-Fıkh*. b.y.: Dâru'l-Kutbî, 1994.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1376.

Zübeyrî, Ali Muhammed. *İbn Cüzey ve menhecühû fi't-tefsîr*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1987.